

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної роботи
Кафедра загальної та практичної психології

Кваліфікаційна робота
(бакалавра)

з теми: **«ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОСТІ ДІТЕЙ
МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ»**

Виконала: студентка 3 курсу
Psms1-B19z групи
спеціальності 053 Психологія
(заочна форма навчання)
Капучак Анастасія Василівна

Науковий керівник:
Славіна Наталія Сергіївна,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної
та практичної психології

Рецензент:
Гудима Олександр Васильович,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної та
практичної психології

Кам'янець-Подільський – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ В МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ.....	7
1.1. Роль емоцій та почуттів в життєдіяльності людини.....	7
1.2. Проблема розвитку емоційної сфери у різноманітних наукових підходах.....	15
1.3. Вікові особливості розвитку емоційної сфери молодших школярів.....	21
Висновок до розділу 1.....	29
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМОЦІЙНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	30
2.1. Опис методів та методик дослідження.....	30
2.2. Результати дослідження емоційності дітей молодшого шкільного віку.....	35
2.3. Методичні рекомендації щодо проведення психокорекційної роботи з дітьми молодшого шкільного віку з подолання тривожності.....	41
Висновок до розділу 2.....	50
ВИСНОВКИ.....	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	53
ДОДАТКИ.....	59

ВСТУП

Актуальність дослідження. Питання розвитку особистості відноситься до кола центральних проблем психологічної науки, у зв'язку з чим перед дослідниками постає важливе завдання – вивчення умов і чинників, що впливають на процес формування особистості. Особливої актуальності ця проблема набуває в сучасних складних економічних, політичних і соціально-психологічних умовах, коли розвиток особистості дитини зазнає негативного впливу різноманітних чинників, які спричинюють виникнення почуття невпевненості, підвищення рівня тривожності, формування чисельних страхів тощо.

Особливої важливості розкриття чинників розвитку особистості в цілому і її емоційної сфери, зокрема, набуває у молодшому шкільному віці, який є важливим етапом дитинства, від особливостей перебігу якого залежить подальший розвиток та життєдіяльність людини. Саме в цей період онтогенезу в дітей виникають різноманітні страхи, що зумовлюється багатьма чинниками, у тому числі індивідуально-типологічними особливостями і ситуацією розвитку в цілому.

Останні дослідження американських вчених показують, що навіть розумові здібності не є такими важливими, як рівень емоційного розвитку. Адаже люди з добре розвиненою емоційною сферою можуть краще налагоджувати стосунки з оточуючими, швидше знаходять вихід з скрутного становища, здатні більш цілеспрямовано керувати своєю поведінкою.

У зв'язку з цим, вважається, що розвиток дитини пов'язаний з особливостями світу її почуттів і переживань. Емоції з одного боку є індикатором стану дитини, з другого – самі впливають на її пізнавальні процеси та поведінку, визначаючи особливості сприймання оточуючого світу.

Важливу роль у дослідженні емоційної сфери особистості мають праці таких вчених, як: Н.Л. Білопольської, Л.В. Бороздіної, О.В. Дороніної, В.М.

Машина, Б.М. Наминського, Є.Л. Носенка, Г.В. Парамея, А.Х. Пашиної, А.М. Романіна, О.В. Сухарева, Л.М. Смірної, Л.М. Яковлевої.

Роль емоційної сфери людини у формуванні здорової особистості досліджували П. Анохін, Г. Бреслав, І. Бех, В. Вілюнас, Б. Вяткін, Л. Гозман, Б. Додонов, О. Кульчицька, Н. Левітов, В. Мясищев.

Емоційна сфера особистості – це багатогранна структура, в яку окрім емоцій входять і інші емоційні одиниці: емоційний тон, емоційний стан, емоційні якості особистості, вираженість яких дозволяє говорити про емоційні типи особистості, емоційно стійкі відношення (почуття), оскільки, кожне з цих понять має достатньо чіткі диференціальні ознаки.

Багато дослідників стверджують, що наші думки та вчинки – це лише продовження наших почуттів і емоцій. Уміння розуміти почуття іншої людини пов'язане зі складним процесом пізнання самих себе. Діти, які отримують знання для розпізнання своїх емоцій та почуттів, зможуть відчувати емоційний стан іншої людини та сприяти доброзичливим стосункам один з одним, а це гарантує загальне психічне оздоровлення дітей, підлітків та взагалі всього суспільства.

З огляду на актуальність проблеми, була обрана тема нашого дослідження: «Психологічні особливості емоційності дітей молодшого шкільного віку».

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні проблеми та проведенні власного експериментального дослідження з метою вивчення психологічних особливостей емоційності дітей молодшого шкільного віку.

Відповідно до поставленої мети дослідження були поставлені наступні **завдання**:

1. Проаналізувати проблему розвитку емоційної сфери у різноманітних наукових підходах.
2. Охарактеризувати вікові особливості розвитку емоційності дітей молодшого шкільного віку.

3. Провести експериментальне дослідження з метою вивчення психологічних особливостей емоційності молодших школярів.

Об'єкт дослідження - емоційна сфера молодших школярів.

Предмет дослідження - психологічні особливості емоційності в молодшому шкільному віці.

У дослідженні застосовувалися такі **методи**:

- *теоретичні*: аналіз і синтез психолого-педагогічної, літературознавчої та методичної літератури; ретроспективний та прогностичний аналіз літературних джерел;
- *емпіричні*: цілеспрямовані лонгітюдні спостереження; аналіз результатів обстежень рівнів розвитку емоційності молодших школярів; індивідуальні бесіди з вчителями початкових класів та учнями.

Методологічною і теоретичною основою дослідження є: вчення про закономірності розвитку психіки в онтогенезі (Л.С. Виготський, Д. Ельконін, Г.С. Костюк, С.Л. Рубінштейн); положення вікової та педагогічної психології про сутність та закономірності розвитку особистості дітей молодшого шкільного віку (Л.І. Божович, О.В. Запорожець, М.І. Лісіна, В.К. Котирло, В.І. Мухіна); психологічні основи особистісно зорієнтованих технологій виховання (І.Д. Бех, М.Й. Боришевський, О.О. Кононко).

Наукова новизна і теоретична значущість отриманих результатів дослідження полягають в тому, що розширено та доповнено зміст понять «емоційність» та «ставлення до ровесників», виявлено їх критерії та рівні; дістало подальшого розвитку питання основних психологічних чинників особистісного розвитку дитини молодшого шкільного віку, проблеми формування провідних ставлень особистості.

Контингент досліджених. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Зеленченської гімназії Дунаєвецької міської ради Хмельницької області. У дослідженні приймали участь учні молодшого шкільного віку (3-4 класи). Загальна кількість – 20 дітей.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що розроблені психологічно обґрунтовані прийоми вивчення емоційності дитини молодшого шкільного віку, обґрунтовані прийоми організації спілкування дітей в умовах дошкільного навчального закладу, що можуть бути використані у роботі вихователів та практичних психологів. Отримані результати дослідження використовуються у лекційних курсах з вікової та педагогічної психології, психодіагностики, психокорекції.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження доповідались та отримали схвалення на XIV Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (Кам'янець-Подільський, 23 квітня 2022р.).

Структура роботи. Структура кваліфікаційної роботи (бакалавра) складається із вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаної літератури (73 найменування). Загальний обсяг кваліфікаційної роботи (бакалавра) становить 62 сторінки.

ВИСНОВКИ

Стійка увага психологів до емоційної сфери людини визначається тим, що емоції виступають головним результативним механізмом діяльності. Стан людини, з точки зору системи це своєрідна відповідь функціональної системи різних рівней на зовнішні та внутрішні впливи, що виникають при виконанні значущої для людини діяльності. Різні види діяльності пред'являють іноді достатньо жорсткі вимоги до людини, з точки зору її змістовності та конкретних умов реалізації. При цьому рівень навантаження, які припадають на різні ланки системи, що забезпечує виконання професійної діяльності, не завжди однакова. Працездатність системи в цілому визначається станом тих ланок, які зазнають найбільшого навантаження або несуть найбільшу відповідальність за успішність діяльності. Формування будь-якого несприятливого функціонального стану не обов'язково приводить до зниження показників важливих психофізіологічних функцій. Кожна з цих функцій сама по собі є складною системою, яка має широкі резервні та компенсаторні можливості. При високій мотивації діяльності, інколи спостерігається стійке підвищення показників функціонування найбільш відповідальних систем незалежно від характеру стана. Існує багато несприятливих станів, які обумовлюють зниження ефективності діяльності внаслідок виснаження психофізіологічних ресурсів під впливом інтенсивних і тривалих навантажень.

В регуляцію діяльності задіяні різні психічні процеси, які забезпечують можливість найбільш повно відображувати навколишню дійсність. Емоційні процеси в цьому контексті, не є пізнавальними процесами, вони виконують специфічну функцію, вказуючи на значність, якою суб'єкт наділяє відповідний об'єкт.

Важлива функція емоцій – їх сигнальна, регулятивна роль, посилення функціональних можливостей, мобілізація резервів організму, але при надмірних впливах бувають й інші (протилежні) реакції і навпаки. Один з найбільш характерних станів є емоційна напруженість. Якщо людина

починає якусь усвідомлену активну діяльність мобілізуючи вольові зусилля може розвинути емоційна напруженість як сигнальний процес і регуляція функціональних резервів, переважно їх мобілізація. Емоційне напруження спрямоване, в основному на досягнення успіху при виконанні будь-якої діяльності.

Безумовно, в процесі загального розвитку відбуваються певні зміни і в емоційній сфері молодших школярів, але сама по собі емоційна сфера якісно не розвивається – її необхідно розвивати, а для цього необхідно її вивчати. Для об'єктивного визначення наявності емоційного благополуччя-неблагополуччя у дітей молодшого шкільного віку ефективним є використання комплексу спеціальних психодіагностичних методик.

Таким чином, в результаті проведення методик на дослідження психологічних особливостей емоційності дітей молодшого шкільного віку, нами була виявлена невелика кількість дітей з підвищеною тривожністю та зниженим рівнем емоційності, що дає підстави для розробки методичних рекомендацій щодо проведення психокорекційної роботи з такими дітьми.

Проведення психокорекційної роботи з дітьми молодшого шкільного віку сприяло розвитку і формуванню у них емоційної зрілості; зменшилась кількість імпульсивних, тривожних, агресивних реакцій у дітей. Методи, які були використані у роботі даного типу, сприяли прищепленню дітям душевної доброти через співпереживання емоцій радості, успіху та задоволення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева И. Н. Предпосылки развития эмоционального интеллекта. *Вопросы психологии*. 2011. № 5. С.57–65.
2. Анохин П.К. Эмоции. Психология эмоций. Тексты / Под ред. В.К. Вилюнаса, Ю.Б. Гиппенрейтер. Москва : МГУ, 2004. 288 с.
3. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. Москва : Просвещение, 2000. 464 с.
4. Валлон А. Психическое развитие ребенка. Москва : Просвещение, 1997. 196 с.
5. Вилюнас В.К. Психология эмоциональных явлений. Москва : МГУ, 1996. 142 с.
6. Гальперин П.Я. Введение в психологию. Москва : МГУ, 1996. 149 с.
7. Джемс У. Психология. Москва : Педагогика, 2001. 368 с.
8. Джемс У. Что такое эмоция? Психология эмоций. Тексты / Под ред. В.К. Вилюнаса, Ю.Б. Гиппенрейтер. Москва : МГУ, 2001. 288 с.
9. Додонов Б.И. Эмоция как ценность. Москва : Политиздат, 2000. 272 с.
10. Запорожец А.В. Значение ранних периодов детства для формирования детской личности. Москва, 2000.
11. Зеньковский В.В. Психология детства: учебное пособие для вузов. Москва : Academia, 2006. 346 с.
12. Изард К.Е. Эмоции человека. Москва : Академия, 2000.
13. Изард К.Е. Психология эмоций. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 464 с. (Серия «Мастер психологии»).
14. Ильин Е.П. Психофизиология состояний человека. Санкт-Петербург : Питер, 2005. 412 с.
15. Ильин Е.П. Эмоции и чувства Санкт-Петербург : Питер, 2002. 752 с.
16. Кон И.С. В поисках себя: Личность и ее самосознание. Москва : Политиздат, 2004. 335 с.
17. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості: навчальний посібник для ВНЗ. Київ : Освіта, 2000. 255 с.

- 18.Кроник А.А., Головаха Е.И. Психологический журнал. 2003.
- 19.Кульчицкая Е.И. Воспитание чувств детей в семье. Київ : Радянська школа, 2003. 120 с.
- 20.Костенко Н.В. Ценности и символы в массовой коммуникации. Киев : Наукова думка, 2003. 130 с.
- 21.Костюк Г.С. Избранные психологические труды / под ред. Л.Н. Проколиенко. Москва : Педагогика, 2000. 304 с.
- 22.Кретти, Брайент Дж. Психология в современном спорте: пер. в англ. Москва : Физкультура и спорт, 2000. 224 с.
- 23.Левитов Н.Д. О психических состояниях человека. Москва : Просвещение, 2004. 344 с.
- 24.Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы и эмоции. Психология эмоций. Тексты / под ред. В.К. Вилюнаса, Ю.Б. Гиппенрейтер. Москва : МГУ.
- 25.Липер Р.У. Мотивационная теория эмоций. Психология эмоций. Тексты / под ред. В.К. Вилюнаса, Ю.Б. Гиппенрейтер. Москва : МГУ, 2004. 288 с.
- 26.Монастиршин К.О. Умови та фактори формування самооцінки молодших школярів. *Проблеми гуманітарних наук*. Дрогобич : Вимір, 2002. Вип. 9. С. 88–98.
- 27.Монастиршин К.О. Фактори впливу на стійкість самооцінки молодших школярів. *Тези доповіді 4 міжнародної конференції молодих науковців, 26-28 вересня 2001*. Київ, 2001. С. 91–92.
- 28.Немов Р.С. Психология: в 3-х книгах. Москва, 2004. 684 с.
- 29.Павелків Р.В., Мащак С.О., Павлюк О.В. Оцінка вчителя як чинник формування самооцінки учні. *Психологія самосвідомості: історія, сучасний стан та перспективи*. Київ, 1999. С. 62–63.
- 30.Практикум по общей экспериментальной и прикладной психологии / под ред. А.А. Крымова, С.А. Маничева. Санкт-Петербург, 2000. 560с.
- 31.Практическая психодиагностика / под ред. Д.Я. Райгородского. Самара : Изд. Дом «БАХРАХ-М», 2001. С. 637– 641.

32. Практична психологія в школі. Івано-Франківськ, 2004. С. 21–26.
33. Психологія личности. Словарь–справочник / под ред. П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. Киев : «Рута», 2001. 320 с.
34. Психологія личности. Тесты, опросники, методики. Москва : Геликон, 2001. С. 35–43.
35. Психологічні закономірності розвитку громадянської свідомості та самосвідомості особистості: у 2-х т. / за заг. ред. М.Й. Боришевського. Київ, 2001. 308 с.
36. Пекрун Р. Эмоциональные расстройства. / под ред. М. Перре, У. Баумана. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 1312 с.
37. Платонов К.К. Краткий словарь системы психологических понятий. Москва, 2000. 174 с.
38. Психические состояния / сост. и общая ред. Л.В. Куликова. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 512 с.
39. Рапохин Н.П. Исследование эмоционально-волевой устойчивости в условиях значимой деятельности. Москва, 2000. 154с.
40. Рейковский Я. Экспериментальная психология эмоций.
41. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: в 2 т. Москва : Педагогика, 1998. Т. 1. 488 с.
42. Рубинштейн С.Л. Эмоции. Психология эмоций. Тексты / под ред. В.К. Вилюнаса, Ю.Б. Гиппенрейтер. Москва : МГУ, 2000. 288 с.
43. Рудик П.А. Психология: учебник. Москва, 2000.
44. Савчин М.В. Вікова психологія: навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2005. 360 с.
45. Семиченко В. Психология эмоций. Москва : Осирис, 1996. С.30–33.
46. Сикорский И.А. Воспитание в возрасте первого детства. Санкт-Петербург.
47. Симонов П.В. Информационная теория эмоций. Психология эмоций. Тексты / под ред. В.К. Вилюнаса, Ю.Б. Гиппенрейтер. Москва : МГУ, 2004. 288 с.

48. Мухина В.С. Детская психология. Серия Мир психологии. Москва : ООО Апрель Пресс: ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. 352с.
49. Психология дошкольника: хрестоматия для студентов средних пед. учеб. заведений / [сост. Г.А. Урунтаева]. Москва : Издательский центр «Академия», 2000. 408с.
50. Развитие социальных эмоций у детей дошкольного возраста: Психологические исследования / под ред. А.В. Запорожца, Я.З. Неверович. Москва : Педагогика, 1996. 176с.
51. Роджерс К. Измерение изменений в «Я». Психология самосознания. Хрестоматия / под ред. Д.Я. Райгородского. Самара : Изд. Дом «Бахрах-М», 2000. С. 447–459.
52. Сарджвеладзе Н.И. Самоотношение личности. Психология самосознания. Хрестоматия / под ред. Д.Я. Райгородского. Самара : Изд. Дом «Бахрах-М», 2000. С. 174–207.
53. Соколова Е.Т. Я-образ тела. Психология самосознания. Хрестоматия / под ред. Д.Я. Райгородского. Самара : Изд. Дом «Бахрах-М», 2000. С. 406–422.
54. Соколова Е.Т. Соотношение физического Я-образа и самооценки. Самосознание и защитные механизмы личности. Хрестоматия / под ред. Д.Я. Райгородского. Самара : Изд. Дом «Бахрах-М», 2000.
55. Столин В.В. Уровни и единицы самосознания. Психология самосознания. Хрестоматия / под ред. Д.Я. Райгородского. Самара : Изд. Дом «Бахрах-М», 2000. С.
56. Симонов П.В. Теория отражения и психофизиология эмоций. Москва : МГУ.
57. Симонов П.В. Что такое эмоция? Москва : Наука, 1966. 95с.
58. Урунтаева Г.А. Практикум по детской психологии. Москва : Просвещение, 2005.
59. Формирование взаимоотношений дошкольников в детском саду и семье / под ред. В.К. Котырло. Москва : Педагогика, 1997. 141с.

60. Хорни К. Я-идеальное. Психология самосознания. Хрестоматия / под ред. Д.Я. Райгородского. Самара : Изд. Дом «Бахрах-М», 2000.
61. Худык В.А. Онтогенетический аспект психологической диагностики и коррекции аномального развития личности. Санкт-Петербург : «Образование», 2000. 300 с.
62. Хухлаева О.В., Хухлаев О.Е., Первушина И.М. Маленькие игры в большое счастье. Как сохранить психическое здоровье дошкольника. Москва : Апрель Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. 224 с.
63. Чиркова Т.В. Психологическая служба в детском саду: учебное пособие для психологов и специалистов дошкольного образования. Москва, 1998. 255 с.
64. Чистякова М.И. Психогимнастика / под ред. М.И. Буянова. Москва : Просвещение, 2000. 128 с.
65. Шванцара Л., Шванцара Й. Развитие детских графических проявлений. *Альманах психологических тестов. Рисуночные тесты*. Москва : КСП, 2007. С.286–306.
66. Широкова Г. А. Справочник дошкольного психолога. Ростов-на-Дону : «Феникс», 2005. 384с.
67. Хьелл Л, Зиглер Д. Теории личности. Санкт-Петербург, 2000. 608 с.
68. Шибутани Т. Я-концепция. Психология самосознания. Хрестоматия / под ред. Д.Я. Райгородского. Самара: Изд. Дом «Бахрах-М», 2000.
69. Шорохова Е.В. Психология личности и образ жизни. Личность в системе коллективных отношений / под ред. А.А. Бодалева. Москва, 2000. 288 с.
70. Юнг К. Персона. Персона-2. Психология самосознания. Хрестоматия / под ред. Д.Я. Райгородского. Самара : Изд. Дом «Бахрах-М», 2000.
71. Ядов В.А. Социальные и социально-психологические механизмы формирования идентичности личности. Психология самосознания. Хрестоматия / под ред. Д.Я. Райгородского. Самара : Изд. Дом «Бахрах-М», 2000.

- 72.Якобсон С.Г. Психологические проблемы этического развития детей.
Москва : Педагогика, 2000. 144 с.
- 73.Яценко Т.С. Психологічні основи групової психокорекції: навч.
посібник. Київ : Либідь, 2006. 264 с.